

ISTORIA METAFIZICII CA ISTORIE A CULTURILOR

ROMINA SURUGIU

The History of Metaphysics as History of Cultures. The paper investigates a hypothesis formulated by the Romanian interwar philosopher Nae Ionescu in the metaphysics lectures he gave at the University of Bucharest between 1928 and 1931. Nae Ionescu explored in that period the possibility to study the history of metaphysics within the framework of the morphology of culture established by the German philosopher O. Spengler. He argued that the history of metaphysics could be studied as a typology of the spiritual and cultural life of all civilizations, taking into consideration the context of every cultural system, not only the main ideas formulated by the thinkers. At the same time, he rejected the idea of the continuity in the history of civilizations and cultures, using the paradigm of Spengler's cultural pseudomorphosis theory.

Key words: metaphysics, culture, philosophy, Nae Ionescu, Romanian philosophy, Spengler.

Mircea Eliade scria într-un articol din 1951 că Nae Ionescu a fost cel dintâi profesor de filosofie care le-a vorbit studenților, în perioada interbelică, despre metafizică¹. Avea dreptate în mare măsură, întrucât filosoful român interbelic Nae Ionescu a fost primul conferențiar care a propus și desfășurat la Universitatea din București cursuri de filosofia religiei și metafizică, care le erau atât de necesare studenților pentru a înțelege „spiritul vremii”.

Nae Ionescu credea că un curs de Metafizică ar trebui să se întindă pe trei ani, așa că, în continuarea cursurilor din 1928–1929 și 1929–1930, care au avut ca teme cunoașterea imediată și, respectiv, cunoașterea mediată, le propune studenților, în 1930–1931, un curs de Istorie a metafizicii. Acest curs s-a păstrat în formă litografiată sub titlul *Curs de metafizică II, Istoria metafizicii, 1930–1931*, de editarea textului ocupându-se D.C. Amzăr și Dem. N. Vasilescu, doctoranzi la acea vreme².

Cursul explorează ipoteza că istoria metafizicii ar putea fi văzută ca o tipologie a formelor de viață spirituală sau culturală, „o morfologie a culturilor”³. Cursul se

---

¹ „Nae Ionescu a fost dintâi profesor care într-o vreme când pozitivismul și agnosticismul domneau încă în universitățile românești, a arătat validitatea metafizicii și a vorbit cu înțelegere despre mistică și despre experiența religioasă.” (Mircea Eliade, George Racoveanu, *Prefață la culegerea de texte „Convorbiri”, 1951*, republicată în: *Nae Ionescu în conștiința contemporanilor săi. Memorii, articole, eseuri, interviuri, corespondență*, Crestomație de Gabriel Stănescu, București, Criterion Publishing Co, București, 1998, p. 153.

² Nae Ionescu, *Curs de istorie a metafizicii*, ediție îngrijită de Marin Diaconu și Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia, 1996, p. 94.

³ *Ibidem*, p. 151.

înscrie, astfel, ca tematică și abordare în tendința generală a vremii de reînnoire a metafizicii pornind de alte premise decât cele clasice (în cazul lui Nae Ionescu: de la constatarea rolului pe care ideile metafizice l-au jucat în devenirea culturilor umane). Identificarea „tipurilor fundamentale și ireductibile de reacțiune spirituală a omului”⁴ față de problema existenței este scopul declarat al prelegerilor de Istorie a metafizicii. Metafizica nu este, pentru Nae Ionescu, o disciplină filosofică vetustă, moștenită din vechile programe de studiu ale universităților occidentale: ea se afirmă ca o condiție fundamentală de existență a oricărei culturi.

Cursul de Istoria metafizicii din anul universitar 1930–1931 se deschide cu o prelegere despre „moda în filosofie”. Sub acest titlu, menit să atragă atenția studenților, Nae Ionescu își prezintă propriul punct de vedere referitor la criticile formulate în epocă cu privire la fenomenul numit „curentul orientalizant” din filosofie, adică față de noul mod de a filosofa, preocupat de forme de cunoaștere a realității (mistică, viață, intuiție) diferite de atotputernica Rațiune, atât de respectată în „sterilul” – din punct de vedere metafizic – secol XIX. Nae Ionescu îl vizează direct în prelegerea sa pe profesorul Constantin Rădulescu-Motru, iar indirect pe filosofii de orientare raționalistă din România acelei perioade istorice.

La începutul aceluiași anului universitar, în deschiderea cursului său de psihologie, Rădulescu-Motru își exprimase îngrijorarea cu privire la influențele misticii asupra filosofiei românești din momentul istoric respectiv.

„Se știe – scria în momentul respectiv Mircea Vulcănescu – că o polemică de ordin cultural s-a iscat în ultimul timp în Universitate, de când profesorul Rădulescu-Motru a deschis cursul său de Psihologie din acest an printr-un atac direct împotriva «curenților mistice, orientaliste, asiatice și obscurantiste» manifestate, în ultima vreme, în cultura românească și adăpostite chiar în sânul Universității. Vizat, dl Nae Ionescu a replicat, în lecția sa de deschidere, precizându-și atitudinea față de atacul de mai sus și arătând semnificația și sortii de neizbândă ai opoziției bătrânilor față de succesul crescând al orientărilor spiritualiste printre elementele gânditoare ale tinerei generații culturale românești”⁵.

Deși lecția lui Constantin Rădulescu-Motru nu s-a păstrat⁶, ideile formulate în ea pot fi identificate cu ușurință, urmărind alte scrieri și conferințe ale filosofului. Încă din perioada 1926–1927, acesta dezbătuse într-un articol din „Gândirea” (*Sufletul mistic*, „Gândirea”, Anul VI, nr. 4–5 / mai–iunie 1926) și în volumul *Personalismul energetic* (București, Casa Școalelor, 1927), problema influenței misticismului asupra culturii. Concluzia lui era cât se poate de simplă: „Prin urmare, marea cinste, ce se face misticismului astăzi, nu este datorită unei renașteri a misticismului în sufletul omenirii, ci este datorită comercializării. Astăzi nu sunt mai mulți mistici, dar sunt mai mulți profesioniști

---

⁴ *Ibidem*.

⁵ Mircea Vulcănescu, *Gândirea filosofică a dlui Nae Ionescu*, în „Epoca”, an II, nr. 600, 30 ian. 1931, reprodus în: M. Vulcănescu, *De la Nae Ionescu la „Criterion”*, Editura Humanitas, București, 2003, p. 55.

⁶ După cum arată Dora Mezdrea în *Nae Ionescu. Biografia*, 3, Brăila, Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2003, p. 22.

în teologie, în artă, în filosofie, în politică, cunoscători de aceea ce cere sufletul misticului, și cari, văzând rentabilitatea mărfii mistice, produc în această specialitate”⁷.

Nae Ionescu îi răspunde lui Constantin Rădulescu-Motru în 1926 în „Cuvântul” din 31 iulie (articolul «*Sufletul mistic*»), explicând, în stilu-i caracteristic, că nu poate fi vorba de un fenomen de comercializare a misticismului, că perspectiva psihosociologică a profesorului Motru este inadecvată situației date și că, deocamdată, studierea misticismului este prematură, în condițiile în care raționalismul cartezian „nu lichidează” (adică: admiratorii raționalismului nu fac efortul de a ieși de pe pozițiile înguste pe care se află, pentru a le judeca fără prejudecăți).

Așadar, polemica pe tema influenței misticismului în cultura română nu fusese deschisă în toamna anului 1930, ci deja cu patru ani înainte. Discuția se va muta ulterior în presă, unde atât Nae Ionescu, cât și Constantin Rădulescu-Motru se vor ataca destul de vehement⁸.

Revenind acum la intenția prelegerilor de Istoria metafizicii, din anul universitar 1930–1931, considerăm că ea poate fi rezumată astfel: *un curs de acest tip are de înfățișat diverse formule de valorificare a existenței, așa cum s-au succedat ele în istoria omenirii*. Premisa de la care pornește Nae Ionescu este aceea că *în metafizică există atâtea soluții metafizice câte posibilități de diferențiere există în genul omenesc*. „Dacă într-adevăr preocuparea metafizicii este condiționată de diferențierea omenirii, atunci și soluțiile la cari ajungem în lupta cu realitatea sunt diferențiate”⁹. Mai târziu, Mircea Eliade va vorbi despre „provincialismul” culturii europene (europocentrism), care nu este capabilă să înțeleagă alte orizonturi spirituale, din cauza prejudecăților în care s-a scufundat. Această idee se regăsește, într-o formă simplificată, în acest curs, ținut de profesorului său, Nae Ionescu.

Nae Ionescu le explica studenților faptul că istoria metafizicii nu înseamnă cercetarea, compararea și ierarhizarea unor sisteme de gândire, ci încercarea de a discuta diversele forme de viață spirituală a omenirii. Metafizica, arată conferențiarul, trebuie studiată în „reflexul”¹⁰ ei, adică urmărind producțiile culturale ale diferitelor grupuri umane, în încercarea de a stabili principiul lor metafizic generator. Resortul ultim al unei culturi este, în opinia lui Nae Ionescu, o formulă metafizică specifică, unică, irepetabilă, iar studierea acestei formule implică cercetarea aplicată a formelor

⁷ C. Rădulescu-Motru, *Sufletul mistic*, în „Gândirea”, Anul VI, nr. 4–5/mai–iunie 1926.

⁸ Polemica din presă are următoarele coordonate: Nae Ionescu îl atacă dur pe C. Rădulescu-Motru în prima pagină a ziarului „Cuvântul” din 14 dec. 1930, în pamfletul *Discursul lui Brăneanu*. Ca răspuns, C. Rădulescu-Motru redactează o scrisoare deschisă care va apărea șase zile mai târziu în „Dreptatea” și „Dimineața”. Nae Ionescu îi răspunde a doua zi lui C. Rădulescu-Motru, tot în „Dreptatea” și „Dimineața”. În paralel, C. Rădulescu-Motru publică două studii în „Revista generală a învățământului” și în „Convorbiri literare”, în care dezbate într-un mod științific, nu publicistic, problema influenței misticismului în învățământul filosofic românesc. Foarte interesant e și faptul că în apărarea lui Nae Ionescu iese M. Vulcănescu, care publică în „Epoca” din 30 ian. 1931, p. 1, articolul *Gândirea filosofică a dlui Nae Ionescu* și în „Cuvântul” din 21 feb. 1931, p. 1, articolul *Filosofie științifică, universitate și ortodoxie*.

⁹ Nae Ionescu, *Curs de istorie a metafizicii*, ediție îngrijită de Marin Diaconu și Dora Mezdrea, București, Editura Anastasia, 1996, p. 104.

¹⁰ *Ibidem*, p. 110.

culturii respective¹¹. Se simt aici unele ecouri din ideile lui Spengler, exprimate în partea de început a lucrării *Declinul Occidentului* (1918).

Spengler demonstra importanța realizării unei morfologii a istoriei universale (înțeleasă drept cultură), bazată pe conținutul metafizic al fenomenelor contigue culturii umane. Mai mult, el propunea studierea cu atenție a conținutului simbolic și metafizic atașat unor fapte culturale și politice, considerate de obicei a fi mai puțin importante. Nae Ionescu aduce în discuție corelația organică dintre diferitele manifestări omenești (de exemplu, folosirea automobilelor ne influențează modul de gândi realitatea, întrebuintărea monedei sau cămăta creează anumite forme de viață publică). Spengler vorbește despre înrudirea morfologică ce unește lăuntric limbajul formal al tuturor domeniilor culturale (un exemplu: legătura dintre cucerirea spațiului prin cale ferată, telefon și armele de foc, cu muzica instrumentală bazată pe contrapunct, dar și cu sistemul economic capitalist)¹².

O altă teză formulată în cadrul prelegerilor de început ale cursului este aceea a *imposibilității existenței unei continuități în istoria culturilor*. Nae Ionescu vorbește astfel de teoria „pseudomorfozei” culturale, explicată astfel: „adaptarea unor forme generale de cultură cari, nefiind potrivite firii tale, nu descătușează în tine forțele creatoare. Astfel, acolo unde formele de cultură sunt normale și naturale, ele sunt impenetrabile, ele nu se pot influența unele pe altele. În materie de istorie a culturii și de istorie a metafizicei, noi descoperim nu influențe între formele culturale, nu cauzalitate între aceste forme, ci descoperim pur și simplu forme culturale de sine stătătoare cari, la un moment dat, au un succes mai mare unele decât altele. Formele culturale nu se succed unele din altele, ci se înlocuiesc unele pe altele, acesta este adevărul”¹³.

Mircea Vulcănescu, care a anunțat în ziarul „Cuvântul” deschiderea cursului universitar respectiv sintetiza astfel ideile conferențiarului: „La cursul lui de Istoria metafizicei din acest an, Nae Ionescu a reluat, spre adâncire, cele două teme favorite ale cugetării sale filosofice, teme care au format de altfel și subiectul controversei lui cu dl Frollo, asupra catolicismului, în acest ziar. Anume:

1. ideea că un suflet, ca și-o civilizație, constituiesc un tot calitativ, închis, organic: o monadă;

2. ideea că sufletele omenești, ca și civilizațiile, nu se pot întrepătrunde decât aparent, la suprafață, dând naștere așa-numitelor «pseudomorfoze», pentru că în realitate niciun popor și niciun individ nu pot depăși legea care îi constituie”¹⁴.

Din ideile prezentate mai sus rezultă trei concluzii importante:

(1) istoria metafizicii înseamnă cercetarea diverselor forme de cultură, făcând abstracție de elementul numit timp (în semnificația acestuia modernă, rămânând ca timpul să fie reconstituit în funcție de universul spiritual specific fiecărei culturi);

¹¹ *Ibidem*, p. 111.

¹² O. Spengler, *Le déclin de l'Occident. Esquisse d'une morphologie de l'histoire universelle. Première partie: Forme et réalité*, traduit de l'allemand par M. Tazerout, Pris, Librairie Gallimard, 1931, p. 25.

¹³ Nae Ionescu, *Curs de istorie a metafizicei*, ed. cit., p. 118.

¹⁴ M. Vulcănescu, *Barba lui Visarion*, în „Cuvântul”, an VII, nr. 2058 / 13 ian. 1931, republicat în: M. Vulcănescu, *De la Nae Ionescu la „Criterion”*, ed. cit., p. 61.

(2) a face istoria metafizicii este același lucru cu a face morfologia culturii;

(3) o cultură nu poate depărta de o anumită formulă metafizică sau culturală, care îi este proprie („stabilim că o formulă metafizică este absolută. (...) este absolută ca necesitate de impunere pentru noi, nu absolută ca valoare explicativă și interpretativă pentru realitatea istorică sau pentru realitatea aceasta sensibilă în genere”¹⁵).

Pentru a-și exemplifica punctele de vedere amintite anterior, Nae Ionescu stabilește o paralelă între dezvoltarea catolicismului în sud-vestul Europei și a protestantismului în nordul continentului, susținând ideea că fiecare orientare religioasă corespunde unui anumit tip de civilizație. „Cultura catolică din creștinism – arată conferențiarul – este valabilă acolo unde a dăinuit vie ideea de stat roman. Unde ideea de stat roman a încetat să fie realitate spirituală, unde ideea de stat roman nu face parte din plămada locului, acolo catolicismul a încetat să existe și a fost înlocuit cu altceva, iar formula catolică a fost înlocuită cu formula protestantă”¹⁶.

Nae Ionescu le explica studenților că latinii nu au avut o înclinație specială spre metafizică. În acest context, conferențiarul pune în discuție latinitatea culturii române, folosind în acest sens o serie de întrebări retorice, din care rezultă faptul discutabil că se poate admite doar o influență latină asupra limbii române, dar nu și asupra spiritualității noastre: „Când am căutat să văd unde e latinitatea noastră ca să-mi găsesc subiectul, ia-o de unde nu e! În politică? Ne-a ferit Dumnezeu! Bizantini! În literatură? Nici. Slavi ori alt fel, numai latini, nu! În drept? Traci! Atunci în filosofie? Scepticismul nostru este de a cu totul altă structură decât cel latin. Noi avem sensibilitate metafizică, romanii n-o aveau! Atunci unde ne e latinitatea? Probabil că numai în limbă! Dar asta e prea puțin! Lumea latină era, fără îndoială, inferioară din punct de vedere al adâncimii metafizice”¹⁷.

De asemenea, Nae Ionescu oferă și o explicație legată faptul că modul roman de viață a fost asimilat doar acolo unde a preexistat, într-un fel sau altul, stăpânirii romane. Pentru a ilustra această idee, Nae Ionescu face o comparație între catolicism și ortodoxie, evidențiind caracterul esențial al celei din urmă în structura spirituală a poporului român. Reținem aici convingerea fermă a lui Nae Ionescu că ortodoxia românească nu are la bază nimic din civilizația romană, ci doar elemente din fondul trac, peste care s-a suprapus metafizica de origine grecească¹⁸.

Concluzia lui Nae Ionescu este că o formă de viață culturală este legată de ceea ce el numește „o anumită structură spirituală a locului căruia îi aparține”¹⁹. Dacă această structură lipsește, apare fenomenul „pseudomorfozelor culturale”, deoarece o cultură nu poate evolua niciodată într-o altă formă de cultură, arată Nae Ionescu. Conferențiarul optează aici pentru reducerea istoriei culturii la istoria metafizicii și reducerea istoriei metafizicii la istoria culturii. Această concepție reducionista și teoria imposibilității existenței unor influențe externe asupra unei culturi sunt false. Contraexemplele sunt numeroase în acest sens – ce-ar fi fost, de exemplu, Renașterea italiană fără influențele culturale grecești?

¹⁵ Nae Ionescu, *Curs de istorie a metafizicii*, ed. cit., p. 120.

¹⁶ *Ibidem*, p. 124.

¹⁷ *Ibidem*, p. 125.

¹⁸ *Ibidem*, p. 126.

¹⁹ *Ibidem*.

La Nae Ionescu, o anumită autarhie culturală (bazată în special pe o receptare circumspectă a civilizației occidentale) se completează cu autarhia politică promovată în discursul publicistic, dând naștere unei formule de viață socială / națională diferită de cea democratică, o formulă bazată pe o guvernare autoritară. Nae Ionescu justifica indirect și o politică de închidere în granițele proprii, cu consecințe ambigue pentru dezvoltarea economică și socială a României.

Dacă ar fi să interpretăm această poziție intelectuală, manifestată de Nae Ionescu, atunci ar fi legitime mai multe întrebări: Cum poți moderniza din punct de vedere instituțional și cultural o țară, în condițiile în care culturile sunt unitare, închise în ele și auto-suficiente?; Oare numai anumite condiții culturale pot determina dezvoltarea unor instituții progresiste?; Este un anumit tip de guvernare (de exemplu: democrația) restrâns doar la anumite popoare privilegiate printr-o formă culturală anume? În condițiile acestea, se ridică întrebarea, la fel de legitimă: cât de fundamentată cultural este monarhia constituțională într-o țară ca România interbelică, în condițiile în care un astfel de regim politic guverna doar de câteva decenii? Nae Ionescu nu răspunde la această întrebare în cursul său din 1930–1931, dar nici nu dezbate consecințele politice, sociale, culturale pe care le au ideile sale.